

VLAAMSE LANDVERHUIZERS

Archieven en periodieken in het ADVN

Migratie is niet van het publieke forum weg te denken. Zowel in maatschappelijke debatten als in wetenschappelijk onderzoek wordt het fenomeen in tal van dimensies besproken. Met de opening van het Red Star Line Museum in Antwerpen in september 2013, een prachtig museum waaraan het ADVN overigens heeft bijgedragen, is het aannemelijk dat de belangstelling voor landgenoten die hun geboortestreek vaarwel zegden enkel nog zal toenemen. Trekken onze contreien tegenwoordig vooral mensen van elders aan, dan hoeven we immers minder dan een eeuw in de tijd terug te gaan voor het omgekeerde beeld, met meer uit- dan inwijkelingen. De stromen zijn dan wel veranderd, de motieven en omstandigheden zijn dat veel minder. Onderzoekers poneren zelfs dat het opzoeken van nieuwe middens een fundamenteel menselijke eigenschap is, met universele kenmerken en wetmatigheden. Lang werden die samengevat onder het motto *push and pull*, voor (economische) omstandigheden die mensen van hun woonplaats verdrijven en andere die hen elders aantrekken. Thans maken onderzoekers terecht kanttekeningen bij deze al te geautomatiseerde voorstelling. Ze presenteert landverhuizers namelijk als een monolitische, passieve groep, terwijl aan een beslissing tot migratie altijd een hele individuele (of familiale) afweging voorafgaat.

Sinds vele jaren heeft het ADVN bijzondere aandacht voor Vlaamse emigranten. De instelling heeft op dat vlak een pioniersrol vervuld. Processen als natievorming en noties als culturele identiteit laten

zich bij de verhuis naar nieuwe horizons immers sterk voelen. Onze bibliotheek en documentatiemappen bieden onderzoekers heel wat aanknopingspunten, maar deze bijdrage heeft als doel de voornaamste archieven en periodieken uit onze collectie voor te stellen en te kaderen.

Bestemmingen

Dat de migratiekeuze in regel op een particuliere afweging volgt, betekent niet dat er geen patronen te ontwaren zijn. Zeker op het vlak van bestemmingen tekenden zich duidelijke tendensen af, met grote groepen Vlamingen die in bepaalde periodes in dezelfde richting trokken. Wat zeker aan dat collectieve karakter bijdroeg, was de zogeheten kettigmigratie: dikwijls volgden landverhuizers een traject waarop bekenden hen waren voorgegaan, hetgeen de onderneming minder hachelijk maakte en kon leiden tot lokale gemeenschappen die ver van huis in zekere mate werden heropgebouwd. Het ADVN bewaart interessant materiaal voor verschillende belangrijke migratiebewegingen vanaf 1800.

Een bestemming die tot recent veelal over het hoofd werd gezien, ondanks het kwantitatieve belang ervan, lag niet veraf maar had niettemin een grote impact op de betrokkenen: Wallonië en Noord-Frankrijk. Al in de eerste helft van de negentiende eeuw trokken kleine landbewerkers in de kalme wintermaanden naar de Waalse steenkoolbakkens, maar spoedig vonden ze ook hun weg naar de steenbakkerijen, chicorei-asten en bietenteelt in Noord-Frankrijk. Waar mogelijk, deed men aan pendelarbeid, maar niettemin woonden in 1880 zo'n half miljoen Belgen in

Maandelijks verscheen het krantje *De Vlaamse Stemme in Vrankryk* gericht aan de in Noord-Frankrijk verblijvende Vlamingen, oktober 1925. [ADV N, VY900000]

De Adriatic in de haven van Liverpool, 2 juni 1923. [ADV N, VPR1542]

De jaarlijkse samenkomst van de Belgisch-Amerikaanse verenigingen, Mishawaka (Indiana-VS), 15-16 juni 1940. [ADV N, VFD236]

Frankrijk. Die arbeidsmigratie was ook sterk ten tijde van de crisis in de jaren 1930, en viel eigenlijk pas met de economische heropleving van Vlaanderen rond 1960 stil. De Vlaamse migranten hadden met menig vooroordeel af te rekenen. Onder meer om bij elkaar steun te vinden, bouwden ze een verenigingsleven uit, terwijl ook organisaties als het Willemsfonds en Davidsfonds zich over de uitwijkelingen bekommerden. Hoewel die instanties het Vlaamse stambewustzijn almaar sterker benadrukten, koos de meerderheid van de Vlaamse migranten voor integratie in de Waalse of Franse samenleving. Deze migratiestroom wordt onder andere gedocumenteerd in het archief van de Waalse afdeling van de IJzerstichting (BE ADVN AC519) dat de werking en activiteiten van de vereniging belicht, en in het archief Guido Stevens (BE ADVN AC75) dat onder meer vragenlijsten aan Vlaamse mijnwerkers in de Waalse steenkoolbakkens bevat. Het archief Hektor de Bruyne (BE ADVN AC111) bevat verslagen uit Frankrijk tijdens de Tweede Wereldoorlog.

In omvang beperkter, maar toch opvallender, is de emigratie naar Noord-Amerika. Deze uitstroom was deel van een massale migratiegolf die zich rond 1840 vanuit Europa op gang trok en ongeveer een eeuw lang aanhield. Naar schatting meer dan tweehonderdduizend Belgen maakten de oversteek naar de Verenigde Staten of Canada. Zeker in delen van Oost- en West-Vlaanderen waren de vertrekkers met velen – niet toevallig was het daar dat eerst het einde van de thuisnijverheid door de geïndustrialiseerde textielindustrie en nadien de voedselcrisis van de jaren 1840 genadeloos toesloegen. Het waren evenwel niet de armsten die andere oorden opzochten, aangezien de overzeese reis een kostelijke zaak was. In het laatste

kwart van de negentiende eeuw vereenvoudigde deze onderneming echter, dankzij de aflossing van zeilschepen door snellere stoomboten. Met agenten die ook in kleine dorpen ronselden en grote rederijen als de Red Star Line (Antwerpen) nam de emigratie een hoge vlucht. Bovendien bood de explosieve groei van de Amerikaanse industrie ook almaar meer mogelijkheden aan ongeschoolde arbeiders. Steden als Moline (Illinois) of Detroit (Michigan) werden de bestemming van vele duizenden Vlaamse mannen (en vrouwen). Sommigen keerden na enkele jaren terug, anderen lieten hun familie overkomen. De Amerikaanse en Canadese overheid waren opgezet met deze nieuwkomers, maar bij sociale onrust kon de etnische achtergrond van Belgen toch in hun nadeel spelen. Mede uit bezorgdheid om de dominante Angelsaksische cultuur werd in 1924 de Europese immigratie uiteindelijk aan banden gelegd, met strikte jaarquota. Zonder zich van *mainstream society* af te zonderen, hadden de Vlaamse Amerikanen ook een eigen gemeenschapsleven, waar ze toneel, muziek en sport konden beleven als in het thuisland. Hoewel enkele generaties later het Nederlands nagenoeg in onbruik is geraakt, verwijzen onder meer een infrastructuur voor *rolle bolle* (of krulbollen) en plaatsnamen als Ghent (Minnesota) naar de Vlaamse aanwezigheid.

Onder meer dankzij prospectiereizen doorheen de Verenigde Staten heeft het ADVN een aanzienlijke collectie over de Noord-Amerikaanse migratie opgebouwd, zowel over fabrieksarbeiders in de VS als over tabaksplokkers in Canada. Het omvangrijke fonds Vlamingen in Noord-Amerika (BE ADVN AC530) bevat een brede waaier aan materiaal, van dagboeken en briefwisseling over familieverhalen en

De stad Ghent (Minnesota-VS) waar krulbollen of rolle bolle behoort tot één van de nationale sporten, 2004. [ADV N, VFA8225]

genealogische gegevens tot overheidsdocumenten en propagandafolders. Gedetailleerd is het archief Theophiel Caudron (BE ADVN AC595): de Hofstadenaar was meer dan een halve eeuw actief als missionaris in Oklahoma, waar hij vijf kerken en twee scholen oprichtte. Van een andere orde waren de bezigheden van Joris Van Gheluwe: zijn archief (BE ADVN AC685) documenteert hoe hij zich tot directeur bij brouwerij Molson in het Canadese Montreal opwerkte. Informatie over de Vlaamse gemeenschap in de Verenigde Staten tijdens de Eerste Wereldoorlog blijkt overvloedig uit de briefwisseling tussen Albrecht Pil en Marie van Gastel (BE ADVN AC70): de echtelieden schreven over de zoektocht naar sympathie en steun voor België die Marie aan de overzijde van de oceaan ondernam. Contacten tussen beide zijden van de oceaan blijken ook uit het archief Stanislas Van Houtryve (BE ADVN AC695), met daarin documenten over het Sint-Raphaelsgenootschap en verenigingsblad *De Klok van Overzee*, katholieke initiatieven voor (West-)Vlamingen die naar Amerika trokken.

In dezelfde periode als de uitwijking naar Noord-Amerika was ook een andere bestemming populair, zij het deels om andere redenen: Belgisch Kongo. Het koloniale regime was niet vrij van inherente spanningen, uit het moederland meegenomen. Het duurde tot de jaren 1940 vooraleer de *de facto* eentaligheid in het bestuur aan de kaak werd gesteld en ook een Vlaams cultureel leven tot ontwikkeling kwam. Met de onaf-

Theophiel Caudron, Henryetta (Oklahoma-VS), s.d. [ADV N, VFE73/6]

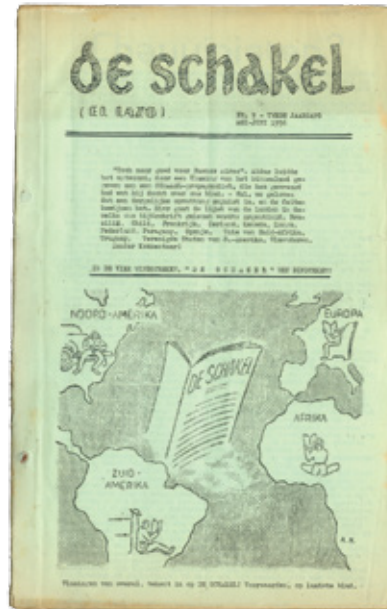
hankelijkheid van Zaïre in 1960 verdween de kwestie echter meteen van de agenda, en de decennia nadien keerden de meeste landgenoten terug. De ADVN-archieven rond het koloniale verleden zijn beperkt in aantal, maar niettemin waardevol. Vooral gaat het dan om het archief Arthur Verthé (BE ADVN AC565) met daarin onder meer stukken over Vlamingen en hun verenigingen in Belgisch Kongo in de jaren 1950. De collectie ADVN werpt licht op de taaltoestanden in de kolonie in dezelfde periode. Het archief Jozef Bittremieux (BE ADVN AC703) bevat documenten over de missionarisjaren van Leo Bittremieux en diens studie van de Mayombe. Dat er ook stimulanzen waren om Vlamingen naar andere Afrikaanse bestemmingen te laten uitwijken, blijkt uit het archief Dietsland Zuid-Afrika (BE ADVN AC687), dat tevens dossiers over de redactie van dit gelijknamige, vooral cultureel georiënteerde tijdschrift (VY731) bevat.

In het archief van Jozef Bittremieux bevindt zich o.m. de rijke briefwisseling met zijn broer Leo Bittremieux, missionaris in Belgisch Kongo, 1915. [ADV N, D11944(3/3)]

Een laatste belangrijke bestemming uit de vorige eeuw, de in tijd beperkte vluchtelingenstromen tijdens beide wereldoorlogen buiten beschouwing gelaten, was Zuid-Amerika. Reeds tijdens het bewind van de Spaanse koning Filips II en diens opvolgers was er sprake van Vlaamse aanwezigheid in dat werelddeel. Vlaanderen leverde soldaten en zeelui, maar ook ambtenaren, missionarissen als Pedro de Gante, handelaars, kunstenaars en ambachtslieden. In de negentiende eeuw raakten Vlamingen betrokken bij enkele koloniale experimenten, die evenwel jammerlijk mislukten: de concessie van Santo Tomás de Castilla in Guatemala (1843-1854) en het Tweede Mexicaanse Keizerrijk (1864-1867). Het is echter vooral in de twintigste eeuw

dat er meer Vlamingen, om diverse redenen, naar Zuid-Amerika trokken. August Borms is een van de bekendste: hij verbleef vanaf 1903 enkele jaren in Peru als lid van een Belgische commissie belast met de verbetering van het lokale onderwijs. In Argentinië bouwde Jules Steverlynck vanaf 1924 een agrarisch-industrieel bedrijvencomplex op, met daarnaast nederzettingen (Villa Flandria Norte en Villa Flandria Sur) met scholen, kerken en een uitgebreid sociocultureel leven. Na de Tweede Wereldoorlog groeide Zuid-Amerika uit tot een voornaam toevluchtsoord voor gevluchte nationaalsocialisten en gewezen collaborateurs van allerlei nationaliteiten. Daarbij hoorden ook enkele honderden Vlamingen. Zij kwamen vooral terecht in Argentinië en in Paraguay, maar ook in Chili, in Uruguay en in het Portugeessprekende Brazilië. Behalve van een migratie om politieke redenen, was er ook sprake van economische migratie: Argentinië lokte geschoolde arbeiders en technici, in Paraguay richtten Vlamingen allerlei landbouwbedrijven op. Vlaamse vissers waagden dan weer de oversteek om aan de Argentijnse kust een nieuw leven op te bouwen. Nazaten van deze migranten leven nog steeds in Zuid-Amerika en zijn er volledig geïntegreerd in de lokale gemeenschappen of vormen er zelf een zekere gemeenschap. Vanaf de jaren 1970 trokken idealistische jongeren naar verschillende Zuid-Amerikaanse landen om er aan ontwikkelingshulp te doen. Sommigen, zoals Serge Berten in Guatemala, sloten zich aan bij linkse basisgemeenschappen en bij verzetsbewegingen tegen de militaire regimes. Het ADVN beschikt over heel wat informatie over de migratie naar Zuid-Amerika. We vermelden hier onder meer de collectie ADVN, het archief Walter Deconinck (BE ADVN AC83), het archief Frans-Jos Verdoodt (BE ADVN AC100), het fonds Repressie (BE ADVN AC422), het fonds Vlamingen in Zuid-Amerika (BE ADVN AC487) en het archief Leo Poppe (BE ADVN AC741 – in verwerking).

Onder leiding van Leo Poppe verscheen *De Schakel* van 1955 tot 1995. Wat begon als een gestencild blad groeide uit tot een tweetalig (Nederlands-Spaans) magazine met correspondenten uit Zuid-Amerika en de VS, 1956. [ADV, VY1452]

Migrantenpers

Bij de uitbouw van een nieuwe gemeenschap hoort vaak de oprichting van een krant of tijdschrift, en dat was bij Vlaamse emigranten niet anders. De pers fungeerde als spreekbuis van en informatiekanaal voor de uitgeweken groep, maar was niet zelden ook een commerciële onderneming, met tal van advertenties. Het ADVN beschikt over een rijke verzameling periodieke titels van deze aard. Voor de Vlaamse migratie naar Wallonië bevat de collectie diverse nummers van het VNV-blad *Ons Vaderland*. *Organ voor de Vlamingen in Walenland* (1941-1944) (VY900452). Nagenoeg volledig is *Band*. *Maandblad voor en van de Vlamingen en Nederlanders in Wallonië* (1958-1991) (VY900008), het tijdschrift van de vereniging Band. Die wilde alle Vlamingen in Franstalig België bereiken en ijverde, met beperkt succes, voor een betere positie van het Nederlands aldaar. Zowel het tijdschrift als de organisatie, beide gecontesteerd, deemsterden in de jaren 1990 weg. Met de ontbinding van Band in 2008 hield ook *Bandnieuws* (1992-2007) (VY2100) er definitief mee op.

Verschillende Vlaamse verenigingen in Belgisch Kongo hadden hun eigen blad. Van de Vlaamse Vriendenkring der Oostprovincie bewaart het ADVN enkele nummers van *Ons Blad* (1955-1959) (VY1603), maar ook meer recente activiteiten zoals van de Vlaamse Vriendenkring van Kinshasa met de *VVK-Koerier* (1988-1991) (VY604) zijn gedocumenteerd. De belangrijkste en meest uitgebreid bewaarde tijdschriften zijn echter

De politieke partij het Vlaams Nationaal Verbond gaf tijdens de Tweede Wereldoorlog een krant uit voor Vlaamse (seizoen)arbeiders in Wallonië. *Ons Vaderland* hechtte veel belang aan de Vlaamse identiteit, 1941. [ADV, VY900452]

Zuiderkruis. Tijdschrift voor Vlaams-Afrikaanse letterkunde (1956-1959) (VY1369) en *Band. Algemeen tijdschrift. Vlaams-Afrikaanse post* (1942-1960) (VY679), die in 1960 samengingen onder de titel *Band en Zuiderkruis* (1960-1963) (VY1369).

Het merendeel van de naoorlogse Vlaamse gemeenschap in Zuid-Amerika groepeerde zich in 1955 rond het tijdschrift *De Schakel - El Lazo* (VY1452), samengesteld en verspreid door Leo Poppe, die zelf uit de collaboratie kwam. Het blad verdedigde onder meer het rechtse Vlaams-nationalisme van tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Ondanks de contacten met en de steun vanuit Vlaanderen groeide het tijdschrift onvermijdelijk weg van de Vlaamse en Belgische actualiteit. In 1995 hield het op te bestaan. In Argentinië verschenen nadien nog enkele afleveringen van het tweetalige *Wij Ook - Nosotros Tambien* (1996-2000) (VY1839). Met *Lambik. Een tijdschrift voor Argentijnse Belgen* (2011-heden) (SPE) bezit het ADVN ook een actueel tijdschrift uit deze migrantengemeenschap.

Van de Noord-Amerikaanse migratie beschikt het ADVN over losse nummers van onder meer *Bij ons Volk in Amerika* (1932-1933) (SPE) en de *Gazette van Moline* (1930) (VY900000). Dat geldt ook voor vroege jaargangen van de *Gazette van Detroit* (1922 en 1929) (VY900307) waarover nummer 36 van de *ADVN-Mededelingen* al uitvoerig berichtte; jaargangen vanaf de jaren 1960 zijn uitgebreider en dikwijls zelfs volledig.

Verenigingsarchieven

Het ADVN bewaart enkele belangrijke archieven van verenigingen die nauw met landverhuizers begaan waren. Uit de Noord-Amerikaanse migratie is er het archief van de Flemish American Club of Southern California (BE ADVN AC732), maar vooral dat van de Belgo-Canadian Association (BE ADVN AC805). Deze Association werd in 1948 opgericht door een groep Belgische oorlogsbruiden, onder wie Yvonne Kennedy. De vereniging stelde tot doel een ontmoetingsplaats te bieden voor nieuw aangekomen oorlogsbruiden, hun Canadese echtgenoten en recente Belgische inwijkelingen. De leden (zowel Nederlands- als Franstalig) namen deel aan sociale activiteiten zoals een maandelijks dans, een zomerpicknick en een kerstfeest voor kinderen. Aanvankelijk kende de vereniging een vrij laag ledenaantal (tussen de vijftig tot honderd leden); in de jaren 1970 groeide echter de belangstelling voor de club. De naoorlogse immigranten hadden minder gezinstaken nu hun kinderen de volwassen leeftijd bereikten. Ze hadden meer tijd voor het bijwonen van vergaderingen en sociale evenementen en waren geïnteresseerd in activiteiten ter behoud en het uitdragen van hun cultureel erfgoed. De Belgo-Canadian Association evolueerde naar een socioculturele club die aan grote culturele manifestaties deelnam. Zo participeerde de vereniging aan het Harbourfront festival en nam ze vanaf 1969 jaarlijks deel aan het multiculturele festival 'Caravan' in Toronto. Naast volksdansen en allerlei randactiviteiten verzorgde de vereniging er een infostand waar de Belgische tradities, folklore, cultureel erfgoed en de eigen gastronomische gerechten werden voorgesteld. Bovendien werden een volksdansgroep, een wielrenners- en boogschuttersclub gevormd. Vanaf half de jaren 1990 ging het bergaf met de Association. Yvonne Kennedy overleed in 2007, waarna de vereniging in juli 2008 werd opgedoekt. Nog datzelfde jaar werd het archief overgemaakt aan het ADVN.

Behalve bestemmings specifieke organisaties waren er ook initiatieven om de belangen van alle uitgeweken Vlamingen te behartigen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog was het vooral het Algemeen-Nederlands Verbond – zie *ADVN-Mededelingen*, nr. 38 voor het rijke archief (BE ADVN AC107) – dat het voortouw nam om contacten met het 'vaderland' te stimuleren en migratie te begeleiden. Na de oorlog stond de ANV-werkgroep 'De Nederlanden in de Wereld' hiervoor in, maar belangrijker was de bijdrage aan de Vlaamse emigratie van stichting Vlamingen in

Arthur Verthé en Pol Rock in de parochie Sint-Anna, Leopoldstad (Belgisch Kongo), ca. 1955. [ADVN, VFE103/1]

de Wereld (ViW). De oprichting in 1963, toen nog als Belgen in de Wereld (BiW), gebeurde onder impuls van Arthur Verthé. Scheutist Verthé (*1926) werkte als leraar en kapelaan in Leopoldstad en was één van de draaischijven van het Vlaamse verenigingsleven daar. Hij publiceerde geregeld in *Band* en stond in 1955 mee aan de wieg van *Zuiderkruis*. Na de Zairese onafhankelijkheid nam Verthé, samen met leden van de Vlaamse Vriendenkring uit Leopoldstad en de (intussen verenigde) redactie van *Band en Zuiderkruis*, het initiatief om oud-kolonialen op te vangen en te helpen bij hun herintegratie in België. Al snel verruimde Verthé de oriëntatie tot de behartiging van sociale en culturele belangen van alle Vlaamse emigranten en de bevordering van Nederlandse cultuur in brede zin. Na een colloquium *Vlamingen over de Wereld* (19 december 1961) vertrokken Verthé en Marcel Vertommen naar het Afrikaanse en Amerikaanse continent om er de Belgische aanwezigheid te inventariseren. Die prospectie resulteerde in de oprichting van de vereniging Belgen in de Wereld op 9 mei 1963. Baron Yves De Brouwer werd de eerste voorzitter, Verthé werd secretaris-generaal, later afgevaardigd-beheerder, en had tot 1984 de dagelijkse leiding in handen. *Ambassadeur* (VY1370) werd einde 1963 voorgesteld als verenigingstijdschrift. Ondanks de naam bleef BiW vooral een Vlaams initiatief, met geregeld kritiek van de Franstalige pers en de, overwegend Franstalige, Belgische diplomatie als gevolg. Na de oprichting van zusterorganisatie Belges dans le Monde (BdM) in 1967 lag de weg open voor de naamsverandering naar Vlamingen in de Wereld, in 1976 een feit. Het tijdschrift *Ambassadeur* was ondertussen al vervangen door *BIW-Nieuws* (VY592), later *VIW-Nieuws* (VY192). Een internationaal secretariaat in Brussel en een netwerk van vertegenwoordigers verspreid over vijf continenten verzekerden de werking. Om haar voortbestaan te garanderen, werd ViW in 1992 omgevormd van vzw tot een instelling van openbaar nut. Ondertussen zette de organisatie, naast dienstverlening en netwerking, ook steeds meer in op de ontwikkeling van het Vlaamse imago in het buitenland. Verder stond ze aan de wieg van onder meer de ngo Vlamingen in de Wereld-Ontwikkelingssamenwerking (VIWOS) en de Vlaamse Culturele Koepel (VCK).

Het historisch archief van ViW wordt in het ADVN bewaard (BE ADVN AC357). Over de jaren 1960 tot de jaren 2000 omvat dit briefwisseling en administratie van het algemeen secretariaat, organisatorische documenten, financiële stukken en dossiers over het tijdschrift, het sociaal centrum, het wereldcentrum en contacten met andere instanties, waaronder de Franstalige zusterorganisatie. Het archief bevat

Arthur Verthé in zijn werkkamer, Leopoldstad (Belgisch Kongo), ca. 1955. [ADV, VFE103/2]

ook een uitgebreide fotocollectie. Het archief van Arthur Verthé (BE ADVN AC565) omvat eveneens talrijke foto's van BiW/ViW-activiteiten en prospectiereizen. Verder bevat Verthés persoonsarchief dossiers over BiW/ViW, VIWOS en de werkgroep De Nederlanden in de Wereld van het Algemeen-Nederlands Verbond (ANV). [TC, FS, AS & RV]

Bronnen bij deze bijdrage: J. Lucassen, L. Lucassen & P. Manning (eds.), *Migration history in world history. Multidisciplinary approaches*, Leiden-Boston, 2010; A. Morelli, *Belgische emigranten. Oorlogsvluchtelingen, economische migranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16de eeuw tot vandaag*, Berchem, 1999; I. Goddeeris & R. Hermans (red.), *Vlaamse migranten in Wallonië*, Leuven, 2011; S. Vanden Borre, *Vreemden op vertrouwd terrein. Het sociaal-culturele leven en de integratie van Belgische migranten in het Noorden van Frankrijk (1850-1914)*, Leuven, 2012; B. Ceuppens, *Congo made in Flanders? Koloniale Vlaamse visies op blank en zwart in Belgisch Congo*, Gent, 2003; F. Seberrechts & F.-J. Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 2009; M. Goovaerts, *25 jaar Vlamingen in de Wereld 1963-1988*, Brussel, 1988.

Naar aanleiding van de opening van het nieuwe museum aan de Rijnkaai in Antwerpen, verscheen onder redactie van Bram Beelaert de publicatie *Red Star Line Antwerpen* (Davidsfonds, 2013).

Het ADVN bereidt momenteel een publicatie en tentoonstelling over de transatlantische migratie vanuit het Meetjesland voor. Bent u in het bezit van materiaal zoals foto's, briefwisseling, dagboeken of tijdschriften die over deze uitwijking handelen, dan kunt u altijd contact opnemen met het ADVN. Maar ook informatie over Vlaamse landverhuizers naar andere plaatsen blijft uiteraard welkom!